

MARIUSZ ROBERT DROZDOWSKI

Henryk Litwin, *Chwała Północy. Rzeczpospolita w europejskiej polityce Stolicy Apostolskiej w pierwszej połowie XVII wieku (1599–1648)*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, 332 strony

DOI: 10.15290/sp.2015.23.14

Najnowsza książka Henryka Litwina podnosi bardzo istotne i ważne zagadnienie stosunku Stolicy Apostolskiej do Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII w., w szerszej, ogólnoeuropejskiej perspektywie.

Tematyka podjęta przez Autora doskonale wpisuje się w szeroki nurt studiów prowadzonych od wielu lat przez licznych polskich badaczy nad dyplomacją papieską XVI–XX w.

Należy tu zauważyć, że z wynikami dotychczasowych badań w tej materii mogliśmy się ostatnio zapoznać dzięki artykułom opublikowanym w zbiorze pokonferencyjnym *Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej*, wydanym w Białymstoku w 2012 r.¹

Niniejsza praca została oparta na zadowalającym materiale źródłowym, zgromadzonym dzięki kwerendom przeprowadzonym głównie w Watykanie (Archivum S. Congregationis de Propaganda Fide, Archivum Secretum Vaticanum, Bibliotheca Apostolica Vaticana) oraz w prywatnym archiwum Doria Pamphili w Rzymie.

Oprócz tego Autor wykorzystał dostępne źródła drukowane, jak również starsze i najnowsze opracowania w językach: polskim, włoskim, niemieckim, angielskim, hiszpańskim, czeskim i rosyjskim.

Książka składa się z rozdziału wstępnego, pięciu zasadniczych części podzielonych na mniejsze podrozdziały, podsumowania, rozdziału końcowego, wykazu źródeł i literatury.

Swoistym wprowadzeniem do zasadniczych rozważań jest początkowy rozdział pracy, zatytułowany „Polityczna mapa Europy w roku 1598”, koncentrujący się na obszernym omówieniu najważniejszych wydarzeń końca

¹ *Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej*, red. T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012.

XVI stulecia, które determinowały przede wszystkim polityczne, a niekiedy również wyznaniowe przemiany zachodzące na obszarze ówczesnych państw europejskich.

Powstanie Republiki Zjednoczonych Prowincji, objęcie tronu przez Henryka IV Burbona, rywalizacja protestancko-katolicka na terenie Rzeszy Niemieckiej, turecka dominacja nad południowo-wschodnimi połaciami Europy, czy kryzys w państwie moskiewskim po śmierci Iwana IV Groźnego to tylko niektóre kwestie będące przedmiotem analizy Autora (s. 7–49).

Początkowa część książki została poświęcona omówieniu polityki papieża Klemensa VII, prowadzonej w latach 1599–1605 w stosunku do Polski i Europy.

Pierwszy z trzech podrozdziałów, na które został podzielony ten fragment pracy przynosi, oprócz zarysu biografii i sylwetki przyszłego papieża, interesującą charakterystykę całego pontyfikatu Klemensa VIII.

W następnym podrozdziale Henryk Litwin koncentruje się na omówieniu struktury służby dyplomatycznej, urzędów kurialnych oraz nuncjatur w państwach europejskich z czasów tego papieża, a także prezentuje główne kierunki działań podejmowanych przez niego na arenie międzynarodowej.

Z kolei w trzecim podrozdziale dostajemy opis polityki Klemensa VIII wobec Rzeczypospolitej za nuncjatury Claudia Rangoniego (1599–1605).

Autor, opierając się na instrukcji przygotowanej dla wspomnianego nuncjusza, słusznie podkreśla, że zasadniczymi przedmiotami zainteresowań dyplomacji papieskiej w odniesieniu do polityki polskiej były sprawy: księstw naddunajskich, Szwecji, sukcesji pruskiej oraz Dymitra Samozwańca (s. 71–80).

Kolejna część pracy ukazuje Rzeczypospolitą w polityce europejskiej Pawła V (1605–1621). Przedmiotem szczególnej uwagi pozostają tu zasadnicze kierunki polityki wobec Polski w kontekście innych działań międzynarodowych w czasie misji Claudia Rangoniego (1605–1607), Francesca Simonetty (1606–1612), Lelia Ruiniego (1613–1614) i Francesca Diotalleviego (1614–1621).

Autor rzetelnie przeanalizował między innymi stanowisko dyplomacji Stolicy Apostolskiej wobec wojny Rzeczypospolitej z Moskwą w latach 1609–1618, jak i z Turcją w roku 1620. O ile, jak trafnie zauważył, wybuch pierwszego konfliktu został przychylnie przyjęty przez Rzym, w którym „odżyły nadzieje na katolicyzację Rosji i uzyskanie dodatkowych sił przeciw Turcji”, i który podjął zabiegi mające na celu udzielenie Zygmuntowi III finansowego wsparcia przez europejskich władców katolickich (s. 116–117), to już zgoła odmienna była jego reakcja na wieści o wojnie polsko-tureckiej.

Według Autora „Skupienie uwagi Pawła V na konflikcie w Cesarstwie spowodowało, że papieństwo zajęło dość bierną postawę wobec wojny Rzeczypospolitej z Turcją”. Po klęsce zaś Żółkiewskiego pod Cecorą, szef papieskiej dyplomacji bardziej martwił się o zdrowie króla niż dalsze losy wojny (s. 134–135).

W następnej części Henryk Litwin zajął się działaniami papieża Grzegorza XV wobec Europy i Rzeczypospolitej w latach 1621–1623 oraz misjami dwóch nuncjuszy – Cosima de Torresa (1621–1622) oraz Giovanniego Battisty Lancellottiego (1623–1627).

Autor trafnie wykazał, że podjęte przez Grzegorza XV zabiegi na rzecz doprowadzenia do nowej antytureckiej krucjaty determinowały politykę Rzymu w stosunku do Rzeczypospolitej.

Jak dowiódł, jednym z priorytetowych zadań dla dyplomacji papieskiej w tym okresie było doprowadzenie do zawarcia austriacko-polskiego sojuszu antytureckiego.

Dokonując zaś omówienia instrukcji dla przybyłego do Polski w lutym 1623 r. Lancellottiego, wskazał między innymi na zawarte w niej interesujące zalecenia, mające przyczynić się do urzeczywistnienia wspomnianego sojuszu.

Zdaniem Sekretariatu Stanu, w sytuacji, w której szlachta Rzeczypospolitej nie chce finansować działań zbrojnych i woli pokój z Turcją, niwecząc tym samym wszelkie plany aliansu z cesarzem, należałoby doprowadzić do najazdu ze strony Tatarów przeciw Kozakom lub na odwrót, i tym sposobem wywołać nowy konflikt polsko-turecki. Gdyby to się nie udało, wskazane jest pomyśleć o zorganizowaniu wyprawy Władysława przeciwko Turcji lub chociażby najazdów kozackich na wybrzeża Morza Czarnego. Jeśli jednak nie powiodło się zrealizowanie tych zamysłów, to i tak trzeba starać się o sojusz Zygmunta z Casa d’Austria, stanowiący zaporę przeciwko Wysokiej Porcie, Bethlenowi i rebeliantom w Rzeszy przeciwko Turcji (s. 169–170).

Omówienie miejsca Rzeczypospolitej w polityce europejskiej Urbana VIII, jak również czterech nuncjatur – Giovanniego Battisty Lancellottiego (druga część nuncjatury z lat 1623–1627), Antonia Santa Croce (–1630), Onorata Viscontiego (1630–1636) i Maria Filonardiego (1636–1643) przynosi czwarta część recenzowanej książki.

W ciekawy sposób ukazał Autor posunięcia Stolicy Apostolskiej w sprawie wojny polsko-szwedzkiej drugiej połowy lat dwudziestych XVII w. Ponieważ, jak słusznie zauważył, postrzegano ten konflikt jako fragment szerszych zmagania toczących się w Europie między katolikami a protestantami,

główny ciężar działań dyplomacji papieskiej skierowany był, z jednej strony, na przeciwdziałania możliwym negocjacom traktatowym między Rzeczypospolitą a Szwecją, aby w ten sposób storpedować knowania Holendrów dążących do uwolnienia Gustawa Adolfa od wojny pruskiej i skierowania go przeciwko cesarzowi z pomocą Siedmiogrodu i Danii, z drugiej zaś – na wprowadzenie zbrojnych posiłków Wiednia na pruski teatr wojenny i zorganizowanie hiszpańsko-austriacko-polskiej morskiej wyprawy na Szwecję (s. 227–228).

Cenne pozostaje również zwrócenie przez Autora uwagi na potrzebę rozpatrywania konfliktu pomiędzy nuncjuszem Mario Filonardim a królem Władysławem IV, który, jak pamiętamy, zakończył się opuszczeniem przez tego pierwszego Rzeczypospolitej jako *persona non grata* w szerszym kontekście europejskim.

Według jego ustaleń w latach 1631 i 1636–1638 zawieszono zostały relacje z Wenecją, która dwukrotnie wycofała swojego ambasadora z Rzymu.

Ponadto, od 1635 do 1637 r. nie było nuncjusza w Brukseli, z racji tego, że w Niderlandach Hiszpańskich nie zaakceptowano nominowanego przez papieża na tę funkcję Lelio Falconeriego. Wreszcie w 1639 r. wydalony został z Portugalii papieski kolektor świętopietrza, Alessandro Castracani, zaś w 1642 opuścił Wieczne Miasto ambasador Hiszpanii w następstwie ulicznej bitwy poselstw przybyłych z Madrytu i Lizbony.

Powyższe przykłady, w ocenie Litwina, doskonale pokazują, że dyplomacja papieska w czasie pontyfikatu Urbana VIII była wielokrotnie narażona na dotkliwe porażki, i to w różnych krajach (s. 256).

Piąta i zarazem ostatnia część książki została poświęcona charakterystyce pontyfikatu Innocentego X w latach 1644–1648 oraz nuncjatury Giovanniego de Torresa. Zaproponowane przez Autora w tym jej ustępie cztery podrozdziały: „Giovanni Battista Pamphilli – Innocenty X”, „Papieżstwo w czasie pierwszych lat pontyfikatu Innocentego X w polityce międzynarodowej, 1644–1648. Realizatorzy i kierunki działania”, „Polityka wobec Rzeczypospolitej. Nuncjatura Giovanniego de Torres w latach 1645–1648”, „Giovanni de Torres. Nuncjusz niespełniony”, wyznaczają jednocześnie główne obszary jego dociekań.

Odnosząc się do treści instrukcji dla de Torresa, Autor zauważa, że skupiała się ona w głównej mierze na problematyce tureckiej, zalecając mu chociażby działania na rzecz utrzymania sojuszu Rzeczypospolitej z Cesarstwem.

Podkreśla jednocześnie, że z bogatej korespondencji nuncjusza ewidentnie wynika, iż najważniejsze znaczenie w latach 1645–1648 miały tak dla Władysława IV, jak i dla dyplomacji papieskiej plany wojny tureckiej. Pozo-

stałe zaś kwestie wiążące się z sytuacją międzynarodową państwa polsko-litewskiego schodziły na plan dalszy, o ile nie miały bezpośredniego związku z owym najważniejszym projektem (s. 286–287).

Kończącą partię pracy wypełniają rozważania o politycznej mapie Europy w roku 1648.

Przeprowadzone przez Autora badania potwierdzają, że dyplomaci papiescy wykazywali wzmożone zainteresowanie polityką zagraniczną, ale też i wewnętrzną Rzeczypospolitej. Jego zdaniem Rzeczpospolita była dla Stolicy Apostolskiej najważniejszym sprzymierzeńcem w pierwszej połowie XVII w.: „Papież – jak pisał w konkluzji – gotowi byli jej schlebiać, nazywać ją «przedmurzem chrześcijaństwa», «chlubą Północy», wspierać w walkach z innowiercami i dbać o wsparcie ze strony innych katolickich państw. Powolny, acz nieodwracalny spadek aktywności Stolicy Apostolskiej w polityce zaalpejskiej, idący w parze z deprecjacją znaczenia papieżstwa w europejskim koncercie mocarstw był równoznaczny ze słabnięciem zainteresowania sprawami Rzeczypospolitej i stopniową marginalizacją jej znaczenia w działaniach międzynarodowych Rzymu” (s. 301).

Pisząc swoją pracę, Autor nie ustrzegł się nielicznych błędów literowych, które zauważono na stronach 102, 117 – przyp. 83; 129, 130, 133 – przyp. 177; 244 – przyp. 196; 256, 247 – przyp. 213; 260 – przyp. 285.

Kolejnym mankamentem jest pominięcie numerów stron we wszystkich umieszczonych w tekście głównym przypisach odsyłających do innych fragmentów pracy: np. s. 187 – (zob. niżej, s.).

Ostatnim jej uchybieniem jest brak indeksu osobowego i geograficznego. Zwłaszcza ten pierwszy byłby bardzo przydatny dla czytelnika.

Przedstawione powyżej uwagi nie umniejszają wartości recenzowanej książki. Jest ona pozycją ze wszech miar zasługującą na uwagę. Przede wszystkim dzięki analizie źródeł watykańskich wnosi ona do rozważań nad polityką Stolicy Apostolskiej w zakreślonym w jej tytule przedziale chronologicznym bardzo wiele interesującego materiału. Zarówno obecni jak i przyszli badacze tej problematyki oraz epoki z całą pewnością będą musieli ją uwzględnić.

Mariusz Robert Drozdowski, dr historii, pracuje w Instytucie Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku.

e-mail: barok1@utograf.pl